
JELENKOR

A szocializmus száz éve. A baloldal Nyugat-Európában a XX. században

Régen látott izgalmas, anyag- és gondolatgazdag könyvet ajánlhatok az érdeklődők figyelmébe. A könyvről, tudomásom szerint, magyarul csak a Nemzetközi Munkásmozgalmi Történeti évkönyv (NMTE) 2013. évi kötetében írt ismertetést egy ugyancsak angol történész.

Úgy hiszem, először magáról *Donald Sassoonról* kell néhány bemutató sort írnom. Sassoon az 1950-es évek elején járt egyetemre, akkor ismerkedett meg (saját sorai szerint) a marxista irodalommal és *Erich Hobsbawm* írásaival, amelyeket akkor inkább tiltottak, mint ajánlottak neki. Jelenleg, amellet, hogy egyetemen tanít, sokat ír, többek között a *New Left Review* számára, amely világos elkötelezettséget jelent Nagy-Britanniában is. Sassoon nem volt kommunista, Nagy-Britannia Kommunista Pártjával szemben erős kritikával élt, a marxizmussal szemben azonban nem. Sőt a gondolkodására igen jellemző volt, hogy Hobsbawmról nagyon szép és baráti, hosszabb cikket jelentetett meg a *New Left Review* hasábjain Hobsbawm halála nyomán. Ugyancsak igen jellemző, ami ennek a könyvnek szinte minden oldalán átsugárzik, hogy Sassoon az foglalkoztatja, sőt talán az háborítja fel, hogy a szocialisták Európában a hosszú évszázad alatt sokat beszéltek a szocializmusról, de a valóságban keveset tettek megvalósításáért – kevés kivételt leszámítva. Még egyszer hangsúlyoznom kell, hogy a kötetben rengeteg tényanyagra és ugyancsak számtalan egyéni értékelésre találhatunk, amelyekkel én a magam részéről más munkákban még nem találkoztam. Főként ilyen nagy nemzetközi áttekintésben, amelyben a skandináv szocialistákról ugyanúgy beható elemzéseket olvashatunk, miként az oroszországirol is, de természetesen Németország és Nagy-Britannia kerül premier plánba.

A könyv első fejezetei Sassoon bevezetőjét tartalmazzák. Az első még az 1996-os első kiadáshoz íródott, a második, terjedelmesebb, a legújabb a 2010-es újrakiadáshoz készült, amelyben nagyon behatóan és kritikusan elemzi az elmúlt 14 év történéseit, tendenciáit, szellemi termését – mind-

ezt megint csak nagyon határozottan és kritikusan, a szocialista elvárások szempontjából is. Ennek a bevezetőnek gondosabb bemutatásától el kell tekintenem – jóllehet legalább hat-nyolc oldalnyi feljegyzést készítettem a bevezetőről, ezeken az oldalakon jegyeztem fel magamnak azt is, amivel egyetértek, azt is, ahol a leírtakkal szemben kritikai véleményem, avagy fenntartásaim voltak. Ha mindezt leírnám, a könyv ismertetésének felét fel kellene áldoznom, de hangsúlyoznom kell, hogy ez a bevezető is hallatlanul érdekes és igényes.

A könyv első igazi történeti fejezete a II. Internacionálé történetével és korszakával foglalkozik. Véleményem szerint ez a könyv leggyengébb fejezete. Persze a II. Internacionáléról már sok könyv jelent meg, Sassoon inkább a tendenciákat érzékelteti, fő mondanivalójának megfelelően. Így megállapítja, hogy ebben a korszakban a szocialista mozgalomban két tendencia vált meghatározóvá: az egyik az ortodox marxizmus, és e vonatkozásban két nevet szerepeltet, Bebelét és Karl Kautskyét. A másik tendencia természetesen a reformista, és itt csak egy nevet jelöl meg: Bernsteinét. Ez a beállítás igazán nem új, ami meglepőbb, az, hogy a franciák és a francia szocializmus nagyon a másod- vagy a harmadvonalba került, e vonatkozásban ugyan megemlékezik, hogy a szocialisták és a szindikalisták között, Franciaországban szakadásra került sor (futólag itt megemlíti J. Gusde nevét is), de ez a jellemzés nagyon szegényes, hiszen a szindikalizmus története is bonyolultabb, és ismeretes – de a könyv oldalain ez nem derül ki –, hogy Jaurés (akinek Sassoon nagyon kevés figyelmet szentel, mert kilógott, az ő „skatulyáiból”) vezetése alatt ezt a szakadást milyen nagymértékben hidalták át. Lenintől és a bolsevikokról ugyan vékonyan szó esik, de orosz vonatkozásban ez minden, a kelet-európai szocialistákat is mostohán kezeli, és ami igen jellemző, Rosa Luxemburgról egyáltalán nem ír, Gramsciról viszont igen.

Még ennél a korszaknál maradva, Sassoon persze nem hagyja figyelmen kívül a brit összefüggéseket sem. Megint csak nagyon keményen „megnyomva a tollat” hangsúlyozza, hogy a brit szakszervezeti mozgalom volt e vonatkozásban az igazán fontos, de szerinte a szakszervezeti mozgalomban a szocialistáknak és a szocialista gondolatnak nem volt semmi befolyása. Ez szerintem nem igaz, és hosszú névsorral tudnék szolgálni, hogy mely szocialisták álltak az egyes brit szakszervezetek élén már ebben a korszakban, akiket újra és újra választottak. A névsort nem mellékelem. Sassoon ír a kisebb szocialista pártokról és szervezetekről, de csak futólag, és gyengéségüket hangsúlyozza. (Szerintem ez meglepő, hiszen jó néhány korai brit szocialistának mindmáig nagy a tisztelete és történelmi irodalma a szigetországban.)

Ezután következnek azok a fejezetek, amelyek igazán érdekesek és értékesek, amelyekben Sassoon a két világháború közötti szocialista mozgalom helyzetéről ad képet. E fejezetek közül szerintem a legsikerültebb az, amelyben Otto Bauerrel, gondolataival s az ausztromarxizmus létrejöttével foglalkozik. Német relációban nagyon sok újat mond, nem annyira az ismeretebb 1918. évi forradalomról, hanem az azt követő évekről, beleértve a szocializációs gondolatot, Kautsky idevonatkozó írásait – ám végeredményben ítélete jellegetesen lesújtó, mivel szerinte az SPD-nek, a Német Szocialista Pártnak nagyobbak voltak a lehetőségei, éppen a szocializmus valamiféle megvalósítása terén, mint ami a valóságban ténylegesen bekövetkezett.

Nagyon érdekesek azok az oldalak, amelyek a skandináv szocialista pártok és szakszervezetek eredményeit világítják meg. A norvég történelmi sor – mint mindig – ezúttal is kivételes, itt a mozgalom kezdetben sokkal határozottan baloldaliabb, a szocializmus megvalósítása irányában előretörőbb, ám ez néhány év múltán szintén betagozódott az általános skandináv képbe, amelyben a Svéd Szocialista Munkáspárt (SAP) volt a meghatározó. Ez a SAP már szinte a kezdetektől nem a szocializmus megvalósítására törekedett, hanem a híressé vált „svéd modell” megvalósítására, amelyet Sassoon kitűnően mutat be. Ez lemondást jelentett a szocializmusról, de fontos szocialista reformokat tartalmazott, és egyfajta híres és tartós „kiegyezést” a munka és a tőke között, amelynek a híres salstjöbadeni egyezmény volt a letéteményese. Érdekes, hogy Sassoon egy sort sem írt a SAP „gazdájáról”, a többszörös svéd miniszterről vagy miniszterelnökről, Hjelmar Bratingról, egy nevet szerepeltet csupán, aki gazdasági csúcsminiszter és közgazdász és gazdasági teoretikus volt, Wigforsét. Sassoon, miközben teljes elismeréssel ír a svéd modell eredményeiről, ezúttal is hangsúlyozza, hogy a svéd szocialisták már 1918 óta lemondtak arról, hogy igazán a szocializmus irányába tegyenek lépéseket.

Olaszország vonatkozásában még az 1914 előtti korszakra visszatérve, Sassoon kiemeli, hogy Angelo Labriola volt az, aki elméletileg újat nyújtott az olasz szocialista mozgalom számára, viszont hozzáteszi, hogy ő maga a tényleges szocialista mozgalomtól távolmaradt. Mellette, mint már írtam, Sassoon legjelentősebb olasz gondolkodóként Gramscit jelöli meg, akivel hosszan foglalkozik és érdemben. Turatti, a PSI „gazdája” és elismert teoretikusa csak néhány szürke sort kap – amit méltánytalanul tartok. Ennél mint gondolkodó, mint egy fontos folyóirat szerkesztője és a mozgalom vezérlője is többet érdemelt volna. Persze mások is nagyon hiányoznak. Az ismert, hogy a Mussolini-korszakban a szocialista mozgalmat felszámolták, emigrációba kényszerítették, és Sassoon nem feledkezik meg a kommunis-tákról sem, de igazából nem Togliattival, hanem Gramscival foglalkozik.

Külön részfejezetet kapott Spanyolország a könyvben. Sassoon megoldásai ebben az esetben is érdekesek. Így szocialista vonatkozásban, a PSOE (Spanyol Szocialista Munkáspárt) jelentőségét Largo Caballieroval kapcsolatban emeli ki, mert ő ismeretesen a spanyol szakszervezeti mozgalomban, de főként a PSOE történetében nagyon nagy szerepet játszott. Megemlékezik arról, hogy Caballiero (és ezt az adatot, mozzanatot nem szokták megírni) még a Primo de Rivera-diktatúra idején, az 1920-as években miniszteri posztot tölthetett be. (Magyar ésszel gondoljunk arra, hogy vajon a Horthy-korszakban – akár még a bethleni konszolidáció napjainkban egy kissé fényezett éveiben is elképzelhető lett volna-e egy szocialista bevélasztása miniszterként a kormányba!) Sassoon persze megemlékezik az 1931-es forradalomról, a meghozott reformokról, a két „fekete” évről, majd az 1936-os, híres parlamenti választást követően eljött a népfront korszak ideje Spanyolországban is. Sassoon általában nem nagy elismeréssel ír a népfrontok alternatívájáról, pontosan olyan alapon, hogy ez is lemondást jelentett egy szocialista alternatíva megvalósításáról. Spanyolországban azonban ismeretes módon más volt a helyzet, és igazán meglepő, hogy ezt a szerző nem boncolja, nem mutatja be, a szindikalistákkal alig foglalkozik, a POUM-mal egyáltalán nem, szereplőkkel sem, és ebben az esetben már Caballieroval sem. (Pedig a kérdésben igazán óriási irodalom született.) A polgárháború nemzetközi összefüggéseit természetesen megvilágítja, de ezek igazán eléggé ismeretesek.

Nagyobb fejezet jut persze Franciaországra. Személy szerint a leghoszábban Leon Blummal foglalkozik. Visszatér az 1920. évi híres tours-i kongresszusra, a pártszakadásra, a PCF (Francia Kommunista Párt) létrejöttére és a szocialista párt, az SFIO lassú talpraállására az 1920-as években. Sassoon hangsúlyozza, hogy az SFIO 1920 után nagyon meggyengült, szerinte az ország politikai életében nem játszott jelentősebb szerepet (ami így eltűzött állítás, hiszen 1924-ben már kormányba hívták), miként azt is kiemeli, hogy az SFIO-nak nem volt komoly proletárbázisa és nem voltak szakszervezeti vezetői – ami ugyancsak rész- és nem teljes igazság. Történetileg a nagy gazdasági világválság napjaitól vált izgalmassá, amikor a francia kormányok helyzete ingataggá vált, megkezdődött gyors vesszőfutásuk, többször élre került a Radikális Párt, amelynek vezetője – ekkor Edouard Herriot – többször is koalíciós partnerséget kínált Blum-nak és az SFIO-nak, amelyet azonban Blum visszautasított, és a visszautasítást több cikkben jól meg is indokolta. Már nem óhajtott a párt nevében „ifjabb partnerséget” vállalni a radikálisok mellett. Zaklatott évek után (ezek ismertetésére itt nem térhetek ki) megalakult a Népfront Franciaországban is, majd

az 1936. évi parlamenti választáson a Népfront megszerezte a többséget is. Megindult az országos óriási tömegsztrájk-hullám, amely hátszelet adott a Blum-vezette első Népfront-kormánynak, Sassoon már – mint oly sokan – megállapítja, hogy a tömegsztrájk hatására a munkáltatók és azok erős szervezete „berezelt”, és így született meg a híres „Matignon-egyezmény” a munkáltatók és a szakszervezetek között, amelynél a bába szerepét miniszterelnökként már Blum játszotta. Az egyezmény nagy szociális vívmányokat biztosított a munkásságnak. Erről Sassoon megemlékezik, de ezeknek a jelentőségét, szerintem, lekicsinyli – holott ezek máig hatnak és vitakérdések. Sassoon ezúttal is arra figyelmezteti olvasóját, hogy a népfront-politika Franciaországban eleve lemondást jelentett egy markánsabb szocialista alternatíva megvalósításáról. E tekintetben külön megemlékezik a PCF-ről, amely 1934-től, de főleg 1936-tól a Népfront-politikának és ennek a lemondásnak lelkes híve lett. (Ez igaz is.) Ellenben Sassoon Blummal kapcsolatban is pontosan azt hangsúlyozza, hogy eleve nem is készült arra, hogy e határnál továbblépjen – ami, szerintem, így leegyszerűsítve már nem igaz, erre szép számmal lehetne idézetekkel szolgálni, amelyek az ellenkezőjét bizonyítanák. Sassoon egy sort sem ír az SFIO baloldaliáiról, nemcsak – ha úgy tetszik – a középbalról, Jean Zylomskiról és híveiről, hanem az SFIO „szélbaljáról”, M. Pivert-ről és híveiről, akik külön orgánnummal rendelkeztek, pontosan még a címe is az volt, hogy *A forradalmi baloldal* (La Gauche Révolutionnaire), és Pivert volt az, aki a Népfront parlamenti győzelmének másnapján olyan vezércikket jelentetett meg, amelynek a címe így hangzott: *Minden lehetséges*, amelyre másnap Maurice Thorez reagált ugyancsak vezércikkben: *Nem lehetséges minden*. Sassoon 1936 nyara után nem követi nyomon a változásokat, a nagytőke ellentámadásának megindulását, az infláció elszabadulását, a hangulat megváltozását és sok-sok eseményt, amely elvezetett 1937 tavaszán a „szünet” meghirdetéséhez, majd Blum lemondásához. Sassoon megállapítja, hogy a parlamenti többség birtokában Blumnak nem kellett volna lemondania, a különféle nyomásokkal szemben nagyobb ellenállást tanúsíthatott volna, és itt hivatkozik olyan nemzetközi példákra is, mint a brit Lloyd George-éra és az amerikai F. D. Roosevelt-éra, akik e téren bátrabbak voltak. Sassoonnak ugyanakkor teljes mértékben igaza van, amikor megállapítja, hogy Franciaországban – miként általában Nyugat-Európában – nem alakult ki forradalmi helyzet, amelynek vissza kellett hatnia a francia munkásmozgalom egészére. Sassoon megemlékezik a planizmus (a gazdasági válság után a terveződés) keresőinek írásairól, csoportjairól, hozzáfűzi, hogy ezt a CGT is felkarolta, ám az SFIO vezetői elzárkóztak a gondolat felkarolásától. Idecsatlakoztatva ír hosszab-

ban a francia „neoszocialistákról”, közülük is kiemeli Death szerepét. Death esetében meglepő, hogy inkább pozitívan ír róla, azt hangsúlyozza, hogy ő is felkarolta a planista terveket, majd az SFIO-n belüli ellentétek kapcsán azt írja, hogy Death és hívei kiszorultak, illetőleg kiléptek az SFIO-ból. Ez meglepő és abszolút téves megfogalmazás, nem kiléptek, hanem hosszas és nagyon éles viták után az SFIO kongresszusán döntő többségi szavazattal zárták ki őket. Death nem véletlenül lett később kollaboráns és háborús bűnös, hanem már az 1930-as évek kezdetén, a kizárása előtti nagy viták során nemcsak éles antikommunista és szovjetellenes cikkeket írt, nemcsak Blumot és az SFIO vezetőit támadta, hanem már Hitlerrel kacérkodott – mindez a sajtóban megjelent, jól olvasható, minderről Sassoon nem ír – így Death és a neoszocialistákról írott sorai megtévesztőek. Ezt egyedül csak az magyarázza, hogy Sassoon a szocializmus teoretikai megfogalmazásai érdekelték elsősorban, a politikai valóság kevésbé.

Közben azonban történt még valami: a spanyol polgárháború kirobbanása. Ezzel kapcsolatban Sassoon megállapítja, hogy ekkor a még Blum vezette Népfront-kormány a brit kormány nyomására megtagadta a támogatást a spanyol népfront-kormánytól. Ez ilyen explicit formában megint csak leegyszerűsítés, minthogy Blum tudomásával és jóváhagyásával a Blum-kormány több minisztere „suba alatt” aktív támogatást nyújtott a spanyol Népfront-kormánynak, amelyet az nagyon is, hivatalosan is elismert. (Ennek nagy irodalma van, és ugyancsak nagy dokumentációja, amit a szerző ezúttal nem vett figyelembe.) Sassoon ezután nyomon követi az 1937–1939, illetőleg 1940-es korszak francia politikájának tétova, majd inkább támolygó lépéseit – ezeken az oldalakon már kevés új elemzéssel találkozhatunk.

A szerző természetesen igen behatóan foglalkozik a szigetország és ezen belül elsősorban a Labour Party (Munkáspárt) szereplőivel és röviden egyáltalán nem összefoglalható történetével. Illetőleg, ha ilyen durva leegyszerűsítést adnánk a szerző szájába, akkor Sassoon többszörösen megfogalmazza, hogy az LP ismételten lemondott a szocializmus megvalósításáról, a valóság természetesen ennél sokkal-sokkal gazdagabb. Így jól ismert, hogy az LP 1918. évi programjába bekerült az a híres 4. klauzula, amely szerint az LP szorgalmazza a termelőeszközök köztulajdonba vételét, vagyis a szocializmus felé tett erős lépést (az is ismeretes, hogy ezt a klauzulát heves viták után jó nyolcvan-kilencven évvel később, Toni Blair vezérlete alatt és miniszterelnöksége idején vették csak ki az LP programjából). A képletet még tovább bonyolítja, hogy ennek a 4. klauzulának a szövegét Sidney Webb fogalmazta meg, aki ismeretesen a fábiánusok talán leghatásosabb teoretikusa és vezére volt, és aki nem állt az LP baloldalán.

Zaklatott évek következtek az 1920-as évek elején. (Ezekről a könyvben csak kevés említés esik.) Természetesen Sassoon is ír az első LP-kormányról, amely 1924-ben jött létre, amelynek teljesítményéről eléggé negatív bizonyítványt állít ki. Megemlíti bizonyos reformintézkedéseket, de már nem szól ezeknek miniszteri előterjesztőiről és megvalósítóiról, akik természetesen az LP balszárnyán álltak, nagyobb figyelmet érdemeltek volna, többek között azért is, mert Sassoon emlékezetes „ceterum censeo” megkülönböztető ismérével (vagyis hogy lemondtak-e a szocializmusról, avagy sem), úgy hiszem, a két miniszter, John Wheatley és Charles Trevelyan nem mondtak le erről a távolabbi célról. A reformokra való tekintettel pedig a bizonyítvány sem egyértelműen rossz, és fekete. Sassoon méltán írja, hogy a liberális párt politikai lépéseinek is jelentős szerepe volt az LP-kormány bukásában – ám nyomatékosan hangsúlyozza, hogy az LP vezetőinek sem voltak meg sem a megfelelő elképzelései, sem még inkább a megfelelő elhatározottsága.

Nagy-Britannia és főleg a brit munkásmozgalom történetében igazán jelentős „mozzanat” volt a híres, 1926. évi kilenc napos általános sztrájk. Erről, érdekes módon Sassoon nem emlékezik meg – pedig ez fordulatot is hozott az LP és a brit szakszervezetek történetébe.

Sassoon azonnal „átugrik” a második LP-kormány időszakára. Ez a kormány 1929-ben alakult meg, a szerző itt pontosan jelzi, hogy a parlamentben ez is erősen függött a Liberális Párt támogatásától, és hogy a gazdasági válság idején a költségvetés sorsa elsőrendűvé vált, ugyanígy a munkanélküliség ügye is, és e téren engesztelhetetlen ellentétek támadtak az LP soraiban belül, amelyek az LP-kormány 1931. évi lemondására, pártválságra és az LP csúcsvezetőinek a pártból való kilépésére vezettek. Sassoon megállapítja, hogy az LP hivatalos politikáját az 1931 előtti lemondás korszakában alig lehetett megkülönböztetni a liberálisokétól, megemlíti viszont, hogy az LP soraiban kialakult egy baloldali ellenzék, ennek hangadójaként azonban az akkoriban még kormánytag O. Mosleyt jelöli meg, aki ekkor a „mindenható” pénzügyminiszter, Snowdennel szemben megfelelő ellenterveket is készített. Ebből a korszakból, külön markáns és befolyásos szakszervezeti vezetőként Ernest Bevint emeli ki, és az ő véleményével foglalkozik. Furcsa módon azonban Sassoon nem ír arról, hogy 1931 után az LP szinte újraalakult, arról sem, hogy kik voltak az új vezetők, milyen elképzeléseik voltak, és az LP miként erősödött meg. Nagyon lakonikusan ír az 1930-as évekről, mintegy előre lezárva a folyamatokat rögzíti, hogy az LP 1940-ig „csak” ellenzékben volt. Az LP baloldali csoportjairól, kiadványairól, orgánumairól, könyvsorozatairól sem ír – a baloldali vezetők közül csupán Stafford Cripps

neve tűnik elő a könyv oldalain, de Cripps is túlságosan vérszegényen jelenik meg az olvasó számára. Ennél sokkal több mondanivalója volt, amit meg is írt. Sassoon tulajdonképpen két kivételt tesz, az egyik Bevin, akit nem lehetett kikerülni, hiszen a mindig befolyásos brit szakszervezeti mozgalom zömét maga mögé tudta állítani, és azt elég erőteljesen képviselni is tudta. A másik G. D. H. Cole volt, akinek történetírói teljesítménye, szocialista elkötelezettsége és számtalan tanulmánya, könyve és ezek újszerűsége és szocialista tartalma előtt Sassoon is tisztelettel adózik.

A szerző természetesen foglalkozik az oly erős SPD 1918 utáni politikájával mind pozitív, mind negatív értelemben. Megállapítja erejét, hiszen kormányon volt, a parlamentben is megkerülhetetlen volt – bár a polgári közép- és jobboldal egyre számottevőbb erővé változott, ám ami Sassoon ezúttal is elsősorban foglalkoztatta, az a szocializmus sorsa volt, és ebben a vonatkozásban az SPD mint párt, és elsősorban annak vezetői a negatív oldalra kerültek, a lemondást jelentették, és nem is akárhogyan. Volt egy másfajta és ellentétes nyomvonal is, ez a szocializálási tervekhez, intézkedésekhez, tétova lépésekhez kapcsolódott, de ezeket nem az SPD, hanem az USPD olyan vezetői képviselték és szorgalmazták, mint K. Kautsky és R. Hilferding. Ezeket az elgondolásokat és lépéseket Sassoon nyomon követi – de mint ismeretes, ezek viszonylag rövid időn belül véget értek, bekövetkezett a politikai jobbratolódás. (A könyvben persze erre a korszakra vonatkozólag is sok érdekes megfogalmazással, értékeléssel találkozhat az olvasó.)

Sajnos, ennél az ismertetésnél, úgy hiszem, minden terjedelmi korlátot túlléptem, és csupán 1939-ig jutottam el, sok mindent így csak dióhéjban tárgyalhattam. A könyv igen jelentős része az 1945 utáni folyamatokat elemzi, amelyekre már nem térhettem ki – ez újabb jelentős terjedelmet követelne, amire szívesen visszatérnék, minthogy a könyv hazánkban eléggé ismeretlen, és a szerzőnek nagyon is van mondanivalója.

Donald Sassoon: One Hundred Years of Socialism. The West European Left in the Twentieth Century. (A szocializmus száz éve. A baloldal Nyugat-Európában a XX. században) London–New York, Tauris, 1996. 2000. 965 o.

Jemnitz János